

RADOVI ZAVODA JAZU U ZADRU 31, Zadar 1989.

Nakon punih šest godina od izlaženja zadnjeg broja, odnosno dvobroja (29—30/1983), *Radova Zavoda JAZU u Zadru*, poznatijih pod ranijim naslovom *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, iz tiska je izašao novi broj (31/1989) tih *Radova*. Nije tanak zbog nedostatka priloga već zbog »financijskih sredstava«.

Priloge u ovom broju objavilo je samo petero suradnika. Prvi prilog je od M. Suića pod naslovom *Glose uz »Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima« Petra Skoka iz toponomastike otoka Paga*. U tom radu akademik Mate Suić donosi nekoliko glosa uz poznato djelo Petra Skoka »Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima«. Suić dopunjuje Skokovo djelo novim podacima za nekoliko toponima otoka Paga, nastojeći utvrditi i pravilno protumačiti kulturno-jezično podrijetlo tih mjesta. Radi se o ovim toponimima otoka Paga: *Cissa, Barbat, Dinjiška, Zrće, Lun i Badurine*. Najviše prostora je posvećeno Cissi i Barbatu.

Marijan Diklić u svom prilogu pod naslovom »Mihovil Pavlinović i pojava pravaštva u Dalmaciji« ustanovljuje da se pravaštvo u Dalmaciji javlja u početku osamdesetih godina 19. stoljeća. Nastalo je zbog nezadovoljstva naroda postojećim društveno-ekonomskim i političkim stanjem. Temelji pravaštva u Dalmaciji zasnovani su na hrvatstvu Mihovila Pavlinovića i utjecaju pravaštva iz Banske Hrvatske. Prvi pravi pravaš u Dalmaciji bio je svećenik Ivo Prodan na čije je političko uvjerenje veoma utjecao njegov svećenički kolega Mihovil Pavlinović. Međutim Prodanovo klerikalno pravaštvo ostalo je uglavnom u okviru Monarhije i nosilo je u sebi samo neke elemente »modernog pravaštva«, konstatira Diklić.

Tereza Ganza-Aras u svome radu pod naslovom »Konture razvoja društva austrijskog kotara Benkovac u zadnjim desetljećima Monarhije« obrađuje demografsko stanje benkovačkog kotara austrijskog doba. Govori o broju stanovnika, o njegovom natalitetu, mortalitetu, mobilnosti, životnoj dobi, spolu, tempu rasta, bračnom stanju, o jeziku, vjeri i nacionalnosti. Nakon izlaganja autorica zaključuje da se ovdje radi o nerazvijenom, statičkom i zatvorenom društvu tipa feudalno-krajiškog, u kojem je temeljni faktor razvoja sitni zemljišni posjed s kojega se dobiva proizvod male vrijednosti. Socijalna elita su malobrojne obitelji veleposjednika, pravoslavne vjere, na čijem je posjedu prisutan kolonatski odnos. Tek dvadesetih godina 19. i početkom 20. stoljeća nastaju manji socijalni pomaci na bolje, zaključuje autorica ovog priloga. Na kraju donosi i tablice za neke godine sa statističkim podacima stanovništva Dalmacije i kotara Benkovac.

Sime Peričić u svome prilogu pod naslovom »Nekoliko fragmenata iz ekonomske povijesti Skradina u XIX. stoljeću« prikazuje nekoliko ulomaka iz gospodarske povijesti Skradina u 19. stoljeću. Taj je naš gradić u drugoj polovici 18. stoljeća bio na vrhuncu svoga procvata. Tijekom 19. stoljeća nastojao je zadržati takvo stanje, ali u tome nije uspio. Pod gornjim naslovom autor govori o skradinskoj poljoprivredi, poljedjelskoj zadruzi, prvoj dalmatinskoj poljoprivredno-obrtnoj izložbi (održanoj u Skradinu 8—9. IX. 1875), svilogojstvu i svilarstvu, rudniku u Dubravicama, Skradinskom buku i skradinskoj trgovini. Međutim, Skradin je postao upravno i gospodarski ovisan o Šibeniku i nije mogao održati svoj procvat iz 18. stoljeća. Najveći razlog za tu nemogućnost je taj što Skradin nije bio više na »frequentnim prometnicama«, zaključuje Peričić.

Zadnji i najopširniji prilog ovog broja *Radova* je rad Romana Jelića pod naslovom »Novigradski distrikt«. Autor u svome radu donosi neku vrst »zavičajne povijesti« toga kraja u periodu od liburnskog i rimskog vremena pa do danas, s opširnijim osvrtom na mletačko i tursko razdoblje. Novigradski distrikt, prema Jeliću, prostirao se od Novigrada preko Novigradskog mora do Podgorskog kanala, otprilike do današnjih sela Vinjerca i Ražanca, zatim prema jugu do sela Ruplja, onda prema jugoistoku do Korlata, odatle sjeveroistočno do obale Karinskog mora,

a preko njega i dijela Novigradskog mora natrag do Novigrada. Taj je distrikt graničio s teritorijem stare hrvatske župe Luka, sa sjeverozapadne strane s Ljubaškim distriktom, na jugozapadu s Ninskim distriktom, a na jugu sa Zadarskim distriktom. Granice nisu uvijek bile iste, a Novigradski distrikt je spadao pod jurisdikciju zadarskog kneza. Nadalje autor u ovoj radnji navodi sela Novigradskog distrikta, njihov popis i broj (55) donosi i na posebnoj karti, imena ponekih stanovnika iz predturskog vremena, imena posjednika i posjeda koji su pripadali starom hrvatskom plemstvu te imena nekih zadarskih plemića i građana. Također donosi i imena nekih crkvenih ljudi i crkava. Govori i o stanovništvu i novonastalim selima nakon turskog povlačenja s navedenog područja. Za neka mjesta je doneseno više, a za neka manje podataka, uglavnom arhivskih.

Prva četiri rada u ovom broju *Radova* označena su kao izvorni znanstveni radovi, dok je peti ocijenjen kao stručni. Na kraju je doneseno i »In memoriam« dr. Vjekoslavu Maštroviću (1913—1986), dugogodišnjem direktoru i zaslužnom članu Instituta JAZU u Zadru. Životni put i rad ovog društveno-kulturnog i znanstvenog radnika grada Zadra i šire opisala je autorica trećeg priloga u ovom broju *Radova*, dr. Tereza Ganza-Aras.

Nadajmo se da će »Radovi Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Zadru« nakon duže stanke nastaviti redovno izlaziti i opravdati slavu dosad izašlih brojeva.

Milko Brković

PASMANSKI ZBORNIK — Otok Pašman kroz vjekove i danas (Zbornik sa znanstvenog skupa održanog u Zadru 2—4. prosinca 1981), Sveučilište u Splitu — Filozofski fakultet u Zadru, Skupština općine Biograd na moru, Zavičajni muzej, Posebna izdanja sv. 6, Zadar 1987, str. 381.

U jesen 1980. godine Komisija za znanstveni rad Filozofskog fakulteta u Zadru inicirala je projekt pod nazivom »Regionalna istraživanja« s ciljem da se na povremenim znanstvenim skupovima interdisciplinarnim pristupom obrade manje teritorijalne jedinice zadarske regije. Prvi projekt »Otok Pašman kroz vjekove i danas« ostvaren je suradnjom spomenute komisije, Zavoda za povijesne znanosti te Skupštine općine Biograd na moru, kojoj pripada i otok Pašman. Znanstveni skup održan je u Zadru od 2. do 4. XII. 1981. godine, ali su rezultati, tj. referati sudionika o povijesti i sadašnjosti otoka Pašmana objavljeni tek nedavno u okviru posebnih izdanja Filozofskog fakulteta u Zadru i Zavičajnog muzeja u Biogradu. Budući da je interdisciplinarno proučavanje bilo osnovna zadaća znanstvenog skupa, 21 objavljeni referat pruža nam široko zasnovani pregled prošlosti i sadašnjosti otoka Pašmana s obzirom na njegove društveno-povijesne, gospodarske, kulturno-prosvjetne, etnografske, lingvističke i druge osobitosti.

Nakon kratkog uvodnog poglavlja Uredničkog odbora (str. 5—6) Stjepan Antoljak u radu »Kritički osvrt na dosadašnja istraživanja i saznanja o otoku Pašmanu« (str. 7—23) upozorava na dosadašnje rezultate medijevistike u proučavanju postanka i razvoja toponimâ otoka i mjesta Pašmana te donosi popis starih mjesta i naselja na Pašmanu sređen kronološki prema njihovom pojavljivanju u izvorima. Služeći se isključivo izvornom arhivskom građom, autor razmatra niz problema iz historijske topografije ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti povezane s otokom Pašmanom.

U prilogu »Otok Pašman u prapovijesti« (str. 25—73) S. Batović daje sažet pregled dosadašnjih istraživanja i pregled prethistorijskih ostataka na otoku Pašma-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

VJESNIK MUZEJA POŽEŠKE KOTLINE 4—5, Slav. Požega 1986, 219

Izlazi povremeno zbog nedostatka sredstava. Prvi broj tiskan je 1962, a drugi 1963. nastojanjem Muzeja Požeške kotline i Historijskog arhiva u Slav. Požegi. Nakon četrnaest godina mirovanja Muzej Požeške kotline tiska samostalno 1977. svoj prvi broj, a zatim 1979. dvobroj 2—3.

Dvobroj 4—5 posvećen je trima godišnjicama: 60-godišnjici Muzeja Požeške kotline, 100-godišnjici rođenja slikara Miroslava Kraljevića i 40-godišnjici pobjede nad fašizmom.

Donosi priloge iz znanosti i umjetnosti: arheologije (1), povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti (6), etnografije (2), muzeologije (1) i povijesti umjetnosti (3) te na kraju Izvještaj o radu Muzeja Požeške kotline (1979—1986). Šest tabli crteža i 24 fotografije dopunjuju tekstove.

Prva dva članka donose nova saznanja o lokalitetu Rudina — opatiji Sv. Mihajla, poznatoj po romaničkoj plastici. Tome treba dodati intenziviranje arheoloških istraživanja potkraj 1986. godine u kojima su pronađene četiri reljefne glave.

Dubravka Sokač-Štimac, Prvi rezultati arheoloških iskapanja na Rudini u Požeškoj kotlini (5—32), precizno određuju smještaj lokaliteta i njegovo stanje prije iskapanja. Vršena su iskapanja 1980. i 1981. godine i u rovovima A i B otkriveni su brojni materijalni ostaci, kao što su ulomci keramike, raznobojnih fresaka, kosti, željezni predmeti, rimske cigle, obrađeno kamenje i dr. Otkriven je temelj jednobrodne crkve s apsidom i dva kontrafora unutar crkve, koja je smještena istok-zapad (dužina 9,10 m, širina 5,90 m).

Unutar crkve nađeni su ulomci fresaka. Utvrđuje karakteristiku ukopa i analizira pronađeni materijal u grobovima u crkvi i izvan crkve. Autorica na temelju iskapanja i ukupnih saznanja upustila se u vrlo delikatno pitanje datiranja objekta služeći se analogijom. Utvrdila je da prema materijalu od kojega je građena i nalazima u grobovima crkva datira od 12. do 15. stoljeća; po temeljima i zidovima (sličan oblik ima crkva Sv. Jurja u Splitu) 8. do 9. stoljeća; tipološki crkvu na Rudini veže uz crkvu u Ratcu kod Kotora koja se datira u 9. do 11. stoljeća. Prema materijalu pretpostavlja da je u blizini Rudine bio i neki antički objekt.

Autorica, na temelju iskapanja u okolici otkrivene crkve, gdje je pronađeno obilje materijala, pretpostavlja da se tu nalazi veća građevina (možda velika bazilika). Na to je posebno upućuje otkopani zid u dužini od 26 metara. Osim toga u mnogobrojnim sondama i rovovima otkriven je značajan materijal, koji pomno obrađuje. To nas upućuje na saznanje da se radi o velikom i važnom arheološkom kompleksu, koji bi trebalo sistematski istraživati, jer nitko jedan iskop nije bez nalaza. Rad je dokumentiran sa šest tabli crteža pronađenog materijala i četiri fotografije. Istraživanja su nastavljena u 1987. i 1988. i dala su nove značajne rezultate.

Nada Klaić, Ecclesia seu monasterium sancti Michaelis de Rudina (33—59), pridružuje se istraživanju srednjovjekovne hrvatske povijesti u Požeškoj kotlini. Članak možemo podijeliti u dva dijela. U prvome dijelu kritički se osvrće na dosadašnju literaturu i istraživanja o Rudini. Analizira radove Đure Szaba, Tri benediktinske opatije u županiji požeškoj (Sv. Jelene u Podborju, Bijela i Rudina) te historijsko-geografsku raspravu »Lijesnica« i zamjera mu da nije uvažio Kukuljevićeva saznanja. Posebno se kritički osvrće na raspravu Jurja Čuka, Požeško

plemstvo i požeška županija od prvih sačuvanih imena do polovice 14. stoljeća te kaže »... da je Čukov tekst toliko nesređen i smušen da je posve neupotrebljiv«, upozorivši da mimoilazi i ono što je J. Kempf napisao 1910. godine. Upozorava i na rad A. Mohorovičića, Problemi razvoja romaničke arhitekture na tlu Hrvatske razmatran s osvrtom na ruševine kompleksa Rudine u Slavoniji, ističući autorovo nedostatno poznavanje ni duha vremena, ni slavonskog društva ni života u Slavoniji. Zatim analizira raspravu A. Horvat, Rudina u Požeškoj kotlini ključni problem romanike u Slavoniji, i zamjera za tvrdnju da je rudinska opatija bila benediktinska. Ističe da nije dovoljno uvažila mišljenje S. Pavičića, koji smatra Boričevce osnivačima Rudine. Zamjerke ima i na radove Ivana Mirnika, Zorislava Horvata, Ivice Degmedžić, Lelje Dobronić i dr. Međutim, arheološka istraživanja Dubravke Sokac-Stimac ističe korisnim i smatra da će ona dati »...prave prve osnove za daljnja stvarna razmišljanja o rudinskom kompleksu«.

U drugom dijelu članka Klaićka gleda na Rudinu isključivo s historiografskog stajališta i postavlja, kao najpreči zadatak, utvrđivanje sigurnih historijskih činjenica. Zatim, postavlja četiri pitanja na koja daje odgovore. Što svjedoče izvori o rudinskoj opatiji? Tko su patroni opatije? Tko je mogao biti osnivač rudinske opatije? Kakav je odnos Boriča prema templarima? Time otvara nova saznanja o Rudini u koja se moraju interdisciplinarno uključiti arheolozi, povjesničari umjetnosti i dr.

Na kraju Klaićka na temelju dosadašnjih istraživanja, osobito arheologa, upozorava na mogućnost da je rudinska orkva s grobnicama, rimskim staklom, ciglama i crijepom kasnokršćanski objekt, koji je prespavao nekoliko stoljeća, da negdje potkraj VIII. stoljeća ponovno oživi. Ova konstatacija je samo stvar daljnjeg ispitivanja.

Zdravko Tadić, Skupni nalazi srednjovjekovnog novca iz Cvjetne ulice u Slavonskoj Požegi (61—70), obrađuje 397 primjeraka novca od vremena Matije Korvina (1458—1490) do Rudolfa II (1576—1608). Doznajemo kakav je razvoj trgovine i jačina kruženja novca u tadašnjoj okolici Požege. Požega je tada bila vrlo jako gospodarsko središte Slavonije. Na kraju je detaljno opisao 126 primjeraka novca koji se čuvaju u Muzeju Požeške kotline. (Sažetak članka je na njemačkom jeziku.)

Aleksandra Sanja Lazarević, Dragutin Lerman — Požežanin (1863—1918) (71—77), donosi biografske i bibliografske podatke. Posebno se bavi ostavštinom Lermana koju dijeli na arhivsku i muzejsku.

Preuzela je da u okviru Odbora za orijentalistiku, Razreda za filologiju JAZU, objavi arhivsku građu. Posebno ističe da je Lerman preko svoje zbirke želio približiti ljude svoje zemlje dalekoj Africi koju je zavolio. Autorica predlaže da bi upravo zbog toga trebalo i vrijedilo ispitati afrički opus Dragutina Lermana.

Ljubica Igić, Svatovski običaji u selu Doljanovci u Požeškoj kotlini (79—93), piše o prosidbi i zarukama, svadbi od ponedjeljka do petka. Zaključuje da su slični svatovski običaji bili u Gradištu, Velikoj i Kaptolu. Autorica je gradila svoj tekst na izvornom materijalu koji je prikupio seljak Ivo Čakalić iz Doljanovaca kod Kaptola (zapisivao i prikupljao narodne pjesme, poslovice i običaje).

Zlatko Uzelac, Prilog rekonstrukciji požeškog baroka (95—104), nastoji pri pomoći utvrđivanju ostataka barokne umjetnosti požeških isusovaca donoseći niz novih podataka.

Ivan Srša, Nasta Rojc i Miroslav Kraljević (Skica za studiju) (105—116). Uz 100-godišnjicu rođenja M. Kraljevića otvorena je izložba slika Naste Rojc, što je autora ovog članka potaklo (bio je i autor izložbe) da usporedi njeno umjetničko djelo sa slikarskim radom Kraljevića i otkriva razloge za to. Autor je na vrlo za-

nimljiv način argumentirao svoja razmišljanja neprestano povlačeći paralele među umjetnicima.

Ivan Sršća, Kraljević i Požega. O obilježavanju 100. obljetnice rođenja slikara Miroslava Kraljevića 1885—1985 (117—139), upozorava na nedovoljno poznavanje Kraljevićeva opusa u Požegi, stoga nastoji taj propust ispraviti. Autor naglašava Kraljevićevu ljubav prema Požegi, njenim ljudima i kako je to Kraljević ovjekovječio u svojim djelima. Prvo, piše o Kraljevićevoj »požeškoj fazi« u ukupnom Kraljevićevom stvaralaštvu. Na kraju navodi kronologiju obilježavanja 100. obljetnice od travnja 1983. do 20. prosinca 1985. godine.

Branimir Kempf, Iz biogratijske i bibliografske Julija Kempfa (1864—1934) (141—149), piše o životu i radu svoga oca nižući kronološki važne datume i njegova djela te društvenu, prosvjetnu i kulturnu aktivnost. Time otvara put istraživanju i valoriziranju rada ovog istaknutog Požežanina.

Branimir Kempf, Iz korespondencije: Đuro Szabo — Julije Kempf (151—155), donosi devet pisama koja su napisana od 1912. do 1922. godinje. Njihov sadržaj upućuje nas u dobre i bliske odnose između ova dva istaknuta kulturna pregaoca, koji su radili zajednički na zaštiti i čuvanju kulturno-povijesnih spomenika u onovremenoj Hrvatskoj i Slavoniji.

Mirjana Šperanda, Rad Gospodarskog odjela Gradskog NOO-a u vrijeme prvog oslobođenja Požege 1944. godine (157—167), piše o važnosti organa vlasti na oslobođenom teritoriju. Uz opće konstatacije o NOP-u, istražuje organizaciju narodne vlasti u požeškom kraju. Piše o radu Gradskog NOO koji je osnovan 13. IX. 1944. prvi dan nakon oslobođenja Požege. Posebnu pažnju poklanja Gospodarskom odjelu. Istraživanje temelji na arhivskoj građi (zapisnici Gradskog NOO Požege). Na kraju rezimira rezultate rada Gradskog NOO koji je djelovao 67 dana.

Dane Pavlića, Briga narodne vlasti za razvoj kulturno-umjetničke djelatnosti u Slavoniji u NOB (Odlomci iz veće cjeline) (169—186), ističe važnost kulturno-umjetničke djelatnosti i utvrđuje početke takve djelatnosti u Slavoniji. Dom kulture u selu Kruševu djeluje već u jesen 1941. a 1942. kulturna djelatnost se odvija u Gornjim Vrhovcima, Lomu, Bogovači i dr. Zatim piše o Slavonskom partizanskom kazalištu koje je osnovano u jesen 1942. godine. Zaključuje da su kazališta, diletantске grupe, domovi kulture znatno pridonijeli naprednim revolucionarnim stremljenjima i omogućili narodno prosvjećivanje.

Đuro Stanković-Janko, Četiri značajne depandanse Muzeja Požeške kotline (187—191), piše o čuvanju predmeta i lokaliteta iz NOB-a. Spomen-soba u Dubokoj (zgrada bivše osnovne škole), sadrži predmete i drugi materijal vezan uz rad partijske organizacije i Stanka Radovanovića Udarnika (1935—1941). Spomen-soba u Zvečevu (u bivšoj osnovnoj školi) približava Agitaciono-propagandnu aktivnost NOP u Slavoniji. Tu je djelovalo i uredništvo Glasa Slavonije do završetka rata. U prostorijama osnovne organizacije kooperanata Velika PPK Kutjevo nalazi se materijal o djelovanju Požeškog vojnog područja. U sličnim prostorijama u Caglinu izložen je materijal o partizanskoj grupi koja je osnovana 1941. godine u Bendinom kolu. Autor se zalaže za organiziranje posjeta muzejskim zbir-kama i povijesnim lokalitetima.

Izvještaj o radu Muzeja Požeške kotline od 1979. do 1985. godine (193—219), prikazuje ukupnu djelatnost koja je bila svestrana i opsežna u okviru djelovanja Centra za kulturu. To najbolje potvrđuje bibliografija radova radnika Muzeja.

Ovaj dvobroj Vjesnika Muzeja donosi niz vrijednih priloga, koji su uglavnom vezani uz prošlost požeškog kraja. Ponajprije su za to zaslužni radnici Muzeja Požeške kotline.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH